

Н. А. Хоменко, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Академії митної служби України

МОТИВАЦІЯ І ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДИ

У статті проаналізовано мотивації сучасного контрабандиста і висловлено пропозиції визначення криміногенних факторів контрабанди, виходячи з її домінуючого мотиву – корисливості.

В статье проанализированы мотивации современного контрабандиста и внесены предложения определения криминогенных факторов контрабанды, исходя из ее доминирующего мотива – корыстности.

The modern smuggler's motivation analysis has been held in this article. The propositions concerning the criminogenic factors determination, coming off the dominating contraband's motive – mercenariness, are also expressed.

Ключові слова. Контрабанда, мотивація, запобігання, криміногенні фактори.

Вступ. На початку ХХІ ст. мотивація злочинної поведінки в більшості людей докорінно змінилася. У сучасного злочинця з'явилися нові мотиви і способи їх задоволення. Певною мірою це стосується і такого злочину, як контрабанда.

Актуальність дослідження мотивації поведінки контрабандистів та обставин, що її детермінують, зумовлена, з одного боку, тим, що вони малодосліджені, а з іншого – необхідністю їх вивчення в процесі утвердження України як європейської демократичної держави. Аспекти мотивації злочинної поведінки були предметом досліджень багатьох провідних науковців, а саме: О. М. Джужі, А. Ф. Зелінського, А. В. Савченко, В. М. Кудрявцева, В. В. Лунєєва, А. Г. Кальмана та багатьох інших. Мотивацію контрабанди досліджували: Л. В. Багрій-Шахматов, О. М. Омельчук, О. В. Процюк, Є. П. Гайворонський, О. О. Кравченко

© Н. А. Хоменко, 2010

та ін. Проте окремі аспекти мотивації поведінки контрабандистів та обставин, що її детермінують, ще не знайшли належного висвітлення в наукових доробках.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в аналізі проблем мотивації сучасного контрабандиста і в спробі визначення криміногенних факторів, що сприяють виникненню корисливої мотивації.

Результати дослідження. Перехід до нової економічної системи спричинив глобальну кризу в усіх сферах життєдіяльності України. Створення ринків товарів та послуг, розвиток комерційних структур, легалізація підприємництва відбувалися в нашій країні на фоні значного зниження життєвого рівня населення, загострення соціально-економічних суперечностей, криміналізації суспільних відносин. На думку вчених, у суспільстві склалась якісно нова соціально-економічна реальність, що відображає систему криміналізованих відносин, “криміналізацію економіки” [1].

Контрабанда товарів є однією зі складових економічної злочинності. Вона дозволяє уникнути сплати митних платежів до бюджету держави і через цю протиправну діяльність отримувати максимальні прибутки. Виходячи з того, що розмір кримінально-каранної контрабанди постійно збільшується і на 2009 р. становив 302,5 тис. грн, а в 2010 р. – 434,5 тис. грн, сучасний контрабандист має бути заможною людиною. Але, незважаючи на цю обставину, кількість порушених кримінальних справ не зменшується. Так, згідно зі статистичними даними Державної митної служби України, тільки протягом 1 півріччя 2009 р. порушено 172 кримінальних справи про контрабанду на загальну суму 189, 1 млн грн [2]. Тому слід ретельно вивчити мотивацію осіб, що вчиняють цей злочин.

Під мотивом розуміють внутрішнє спонукання, рушійну силу вчинку людини, що визначає його зміст. На відміну від мотиву, мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння [3, 162]. Закон не містить ніякої вказівки на мотиви і мету контрабанди. Це свідчить про те, що зазначені ознаки не входять до складу обов'язкових із суб'єктивного боку контрабанди і не впливають на кваліфікацію злочину. Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 8 “Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил”, у п. 2 якої йдеться про те, що відповідальність за контрабанду за ст. 201 Кримінального кодексу України настає у випадках, коли мало місце умисне переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах. Таким чином, Пленум однозначно визначив форму вини контрабанди – умисел.

За чинним законодавством контрабанда належить до бланкетних злочинів. Умисел під час вчинення бланкетних злочинів не тільки завжди прямий, визначений (конкретизований), тобто суб'єкт передбачає конкретні наслідки і бажає їх або свідомо допускає, але й обов'язково заздалегідь обдуманий. У такому разі мотив і мета вчинення злочину і його безпосередня реалізація відокремлені певним проміжком часу, протягом якого винний розробляє план, обмірковує його деталі, обирає спосіб, час і місце вчинення [3, 162]. Такий злочин може вчинятися як окремою людиною, так і групою осіб, що діють за єдиним планом,

злагоджено й організовано, зусилля різних членів такої групи взаємно доповнюються. У кримінально-правовому сенсі йдеться про співучасть, а конкретно про такі її форми, як “група осіб за попередньою змовою”, яка має місце як кваліфікуюча ознака у ст. 201 КК України, та “організована група”, яка пропонується як кваліфікуюча ознака багатьма вченими України, але в Кримінальному кодексі України у складі про контрабанду її досі немає. Проте більшість контрабандних проявів вчиняється організованою групою.

Науковці схиляються до думки, що вагомим аргументом в оцінці організованої злочинності є корисливість злочинної діяльності учасників злочинного угруповання. Це стосується і контрабандної організованої діяльності. Як свідчить судова практика, домінуючий мотив контрабанди – корисливість. У випадках незаконного переміщення предметів контрабанди, які перебувають у вільному обігу, винні особи прагнуть, як правило, ухилитись від сплати обов’язкових платежів. Кінцевий результат таких дій – певна матеріальна вигода, незаконне збагачення. Хоча “можливе вчинення контрабанди, особливо з боку пособника, з безкорисливого мотиву” [4], для організованої контрабандної діяльності характерна корислива мотивація. За кримінальним законодавством України корисливість – це прагнення до матеріального надбання, бажання винного звернути майно у свою власність назавжди, без наміру колись повернути його власнику чи відшкодувати його вартість [5].

Доведено, що до контрабандної організованої діяльності вдаються передусім організовані злочинні угруповання, що діють у сфері економіки. Вони забезпечують виготовлення, придбання контрабандної продукції, її проходження у формі контрабанди через кордон та реалізацію через своїх зарубіжних контрагентів, у тому числі колишніх співвітчизників [6, 385]. Вивчення також показало, що значна частка контрабанди здійснюється, як правило, у межах функціонування галузі виробництва та компетенції посадових осіб [7, 61]. Серед них є особи, протиправна діяльність яких в основному пов’язана з бізнесом (підприємці).

У зв’язку з цим певний інтерес викликає питання наявності в економічного злочинця, у тому числі контрабандиста, корпоративного інтересу, який у літературі розглядається як “взькогруповий інтерес” [8, 275]. У нашому випадку корпоративний інтерес зводиться до того, що контрабандист-підприємець, який незаконно перевозить товар через митний кордон і не сплачує митні податки й інші платежі, робить так в інтересах членів його колективу, намагаючись заощадити побільше грошей для виплати їм заробітної плати, розвитку виробництва. Корпоративний інтерес означає спільний інтерес певної групи людей, об’єднаних єдиним виробництвом або професією з метою реалізації своєї нагальної потреби. Така потреба може бути й матеріального плану. Питання про те, чи буде їхній корпоративний інтерес корисливим, залежить від того, який спосіб обере корпорація (від латинського *corporatio* – об’єднання, союз, товариство) [9, 561], тобто група осіб, що об’єдналася для його задоволення. Якщо корпорація обере злочинний спосіб, такий корпоративний інтерес стане причиною появи корисливого мотиву і мети – одержання особистої вигоди в інтересах третіх осіб чи об’єднання, яким може бути в тому числі організація або підприємство.

Саме тому, на нашу думку, слід підтримати запропоноване С. В. Абулом визначення корисливого мотиву як “прагнення задовольнити індивідуальну потребу винного або іншої особи (групи осіб) шляхом свідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом, заволодіння чужим майном або чужими майновими правами чи шляхом звільнення від майнових зобов’язань та зменшення витрат” [10], додавши після слів “групи осіб” слова “чи їх об’єднання, організації або підприємства”. Це дасть можливість виключити сумніви, які виникатимуть під час кваліфікації корисливих злочинів, до яких, на нашу думку, слід зарахувати організовану контрабандну діяльність.

Доведено, що мотивація – один з аспектів складної проблеми детермінації поведінки, що включає різні сторони й елементи діяльності. Мотивація – “цілісний внутрішній процес формування, розвитку і реалізації мотиву злочину: процес суб’єктивної (тобто психічної або внутрішньої) детермінації суспільно небезпечного діяння” [11, 38]. Проте між мотивом у кримінально-правовому сенсі і мотивом у кримінологічному сенсі є різниця. Наприклад, у підручнику кримінології за загальною редакцією Г. А. Аванесова зазначено: “Мотив означає “свідому і глибоку особисту причину поведінки злочинця” [12]. “Мотив у кримінологічному сенсі поряд з деякими іншими факторами передує в часі кримінально-правовому мотиву і є його причиною” [13]. Тому мотивація як кримінологічне явище розвивається певний проміжок часу, який передує злочину. У зв’язку з цим доцільно навести думку А. Ф. Зелінського: “Хоча всі злочини різні, механізм їх скоєння, що розглядається в найзагальнішому вигляді, можна сказати, єдиний. Він полягає в певній взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем, у процесі якої утворюються мотиви і цілі правомірної або злочинної поведінки, вчиняється злочин, або суб’єкт відмовляється від нього” [14, 92]. Виходячи з цього, заходи запобігання контрабанді слід визначати на двох рівнях: морального формування потенційної особи контрабандиста і зовнішніх обставин, під впливом яких у контрабандиста – члена організованого угруповання сформувався корисливий мотив.

Загальним для контрабандистів є перебування в орбіті відносин, пов’язаних із зовнішньою економічною діяльністю, з підприємництвом, з бізнесом. Для них “притаманно підвищене почуття незалежності від правової системи, правовий нігілізм, орієнтація на задоволення своїх власних потреб за допомогою будь-яких засобів, чітке усвідомлення протиправності своїх діянь” [15]. Тому, на нашу думку, з метою запобігання контрабанді слід звернути увагу на соціальний статус таких осіб, відсутність у свідомості

підприємців таких понять, як ведення чесного бізнесу, честь підприємця. До того ж, у суспільстві “відбувається дезорієнтація суспільної думки і думки окремої особи щодо можливого “незначного” відступу від вимог законів і моральних принципів [16, 78], що призводить до правового нігілізму.

Можна виділити й зовнішні групи обставин, під впливом яких у контрабандиста, члена організованого угруповання сформувався корисливий мотив. На наш погляд, це такі обставини: криміналізація господарської сфери України; особливості матеріального забезпечення людей; залишення поза увагою правоохоронних органів фінансово-промислових груп та підприємств, для яких характерні є факти неповідомлення у вантажній митній декларації даних про переміщувані товари або декларування їх не за своєю назвою; неефективність економічної політики держави; наявність зв'язку між злочинними угрупованнями і корумпованими чиновниками; неефективність законодавства.

Висновки. Під час визначення заходів запобігання контрабанді слід виходити з того, що домінуючим мотивом контрабандиста, особливо такого, що вчиняє злочин за попередньою змовою групою осіб або в складі організованої групи, є корисливість. Заходи щодо запобігання такому суспільно-небезпечному явищу, як контрабанда, слід зосередити насамперед на внутрішніх (особистісних) і зовнішніх обставинах, що формують корисливу мотивацію особи контрабандиста.

Література

1. Джужа О. М. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії [Текст] / О. М. Джужа, С. С. Чернявський // Право України. – 2005. – № 12. – С. 35–40.
2. Основні підсумки діяльності Держмитслужби у I півріччі 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publssh/artskle.art_id=142931010&cat_id=296909.
3. Кримінальне право України. Загальна частина [Текст] : підручник / Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. ; Харків : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
4. Гришук В. Деякі проблемні питання кримінальної відповідальності за контрабанду [Текст] / В. Гришук, О. Омельчук // Вісник Львівського університету: серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С. 432–444.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика [Текст] / Закалюк А. П. – К. : Ін Юре, 2007. – Т. 2. – 712 с.
7. Контрабанда: засоби попередження та протидії [Текст] : навчальний посібник / Романюк Б. В., Камлик М. І., Коваленко В. В. та ін. ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва та Б. В. Романюка. – К. : МІВВЦ, 2001. – 118 с.
8. Кримінологія [Текст] : навчально-методичний посібник / Василевич В. В., Кальченко Т. Л., Кулакова Н. В. та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2008. – 316 с.
9. Новый энциклопедический словарь [Текст]. – М. : Большая Российская энциклопедия: РИПОЛ классик, 2005. – С. 561.
10. Абул С. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів [Текст] / С. В. Абул // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 1. – С. 23–25.
11. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину [Текст] / Савченко А. В. – К. : Атіка, 2002. – 143 с.
12. Кримінологія [Текст] : учебник / под. ред. Г. А. Авансова. – М. : Юнити, 2005. – 361 с.
13. Филимонов В. Д. Детерминирующие связи в системе элементов состава преступления [Текст] / В. Д. Филимонов // Государство и право. – 2005. – № 2. – С. 36–43.
14. Зелинский А. Ф. Кримінальна психологія [Текст] : научно-практическое издание / Зелинский А. Ф. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.
15. Кальман О. Г. Злочинність в сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження [Текст] : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук / Кальман О. Г. – Х. : НЮА, 2004. – 31 с.
16. Кудрявцев В. Н. Борьба мотивов в преступном поведении [Текст] / Кудрявцев В. Н. – М. : Норма, 2007. – 128 с.